MIỀN NGUỒN "BÃO" TRONG DIỄN NGÔN ẨN DỤ VỀ DỊCH BỆNH COVID-19 TRÊN BÁO ĐIỆN TỬ TRỰC TUYẾN TIẾNG VIỆT[1]

NGUYỄN THỊ BÍCH HẠNH[2]

Abstract: This paper conducts an analysis of metaphors with the source domain "storm" in articles about the Covid-19 epidemic in Vietnamese online newspapers. There are two main questions that the study attempts to answer: 'What mechanism of thinking leads to the use of metaphors with the source domain "storm" to discuss the virus Sars-CoV-2 in media coverage of the COVID-19 epidemic in Vietnamese online newspapers?' and 'Why do Vietnamese reporters and editors often use metaphors from the source domain "storm" to garner thought over Sars-CoV-2, notably during the period of the COVID-19 outbreak in Vietnam?'. Based on the linkages embedded in the experience and knowledge projected from the source domain to the target domain, the paper aims to clarify the mapping mechanism between spatial domains 'storm' and 'Covid-19 epidemic', explaining the movement mechanics and calquing characteristics between spatial domains 'source' and 'target' in the language thinking process of the authors. Based on the partial projection principles of metaphors, this paper clarifies the hierarchical characteristics present in the authors' conceptual thinking. Through the mapping structure, the paper proves the appearance of 2 derived metaphors in Vietnamese online newspaper relating to 2 outstanding characteristics of the source domain such as: types of storms, negative effects and, consequences caused by storms. Based on the logical relationship in the mapping organization of conceptual metaphors, this research paper will point to the specific way of thinking present in the conceptual structure of the pandemic and contribute to shedding light on the thinking of Vietnamese media on the pandemic and dealing with the COVID-19 pandemic as a global catastrophe.

Keywords: *Conceptual metaphor, Covid-19 epidemic, mapping, storm, natural disaster.*

1. Đặt vấn đề

Ẩn dụ ý niệm là sự ý niệm hoá một miền tinh thần này qua một miền tinh thần khác, đó là sự "ánh xạ" có hệ thống từ một "miền nguồn" sang một "miền đích" nhằm tạo nên một mô hình tri nhận, liên quan đến những gì xảy ra trong tâm trí [12, tr.185]. Theo G. Lakoff và M. Johnson, "ẩn dụ ý niệm là một cơ chế nhận thức mà thông qua nó, logic của những khái niệm có tính trừu tượng được thay bằng logic của những khái niệm có tính cụ thể hơn" [12, tr.4]. Ẩn dụ ý niệm giúp người ta hiểu ý niệm đích A (thường trừu tượng) thông qua các cấu trúc ý niệm nguồn B (cụ thể hơn) [11, tr.4]. Miền nguồn cung cấp một cấu trúc tri thức tương đối phong phú cho miền ý niệm đích, sự hiểu biết này diễn ra thông qua các ánh xạ lược đồ giữa các yếu tố của miền A và B [11, tr.12]. Theo Kövecses [11, tr.23], các ánh xạ ẩn dụ đóng vai trò rất quan trọng trong biểu thức ý niệm, bởi chúng giải thích tại sao các thuộc tính cụ thể được sử dụng để hiểu miền đích. Lakoff [13, tr.208] chứng minh rằng, lập sơ đồ chiếu xạ là một trong những cách thông thường để ý niệm hóa. Cơ sở của ánh xạ là dựa trên kinh nghiệm và kiến thức hàng ngày của con người. Các tương ứng giữa các yếu tố hợp thành miền nguồn và miền đích sẽ tạo thành sơ đồ ánh xạ trong cấu trúc ý niệm. Khi những tương ứng này được kích hoạt, các thuộc tính từ miền nguồn phóng chiếu sang miền đích và tuân theo nguyên tắc chiếu xạ bộ phận, đơn tuyến, vì thế, có một sự chuyển di một số thuộc tính từ miền nguồn đến miền đích. Ẩn dụ gắn liền với đặc trưng văn hóa tinh thần của người bản ngữ.

[1] Bài viết là sản phẩm của đề tài NCKH cấp Bộ: "Ẩn dụ ý niệm trong diễn ngôn về dịch bệnh Covid-19 của người Việt trên một số báo mạng tiếng Việt ở Việt Nam", Đơn vị chủ trì: Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

[2] TS, Khoa Văn hoá - Ngôn ngữ học, Học viện Khoa học xã hội.

Trên thế giới, nghiên cứu ẩn dụ ý niệm trong các diễn ngôn bình luận về đại dịch Covid-19 được tiếp cận theo hai hướng chính: Hướng thứ nhất cho thấy các ẩn dụ liên quan đến Covid -19 thường được phản ánh qua khái niệm "chiến tranh" như một cách tốt nhất tác động đến hành động của cộng đồng để cùng chung tay đẩy lùi dịch bệnh [8], [10], [16]. Hướng tiếp cận thứ hai phê phán cách sử dụng ẩn dụ "chiến tranh", "khủng bố" khi nói về đại dịch Covid-19 bởi nó có thể gây nên cảm giác hoang mang, lo sợ và trầm cảm ở người bệnh, ảnh hưởng đến niềm tin về sức khoẻ của bệnh nhân và tác động tiêu cực đến niềm tin sức khoẻ của công chúng [9], [14], [5], [6], [15].

Trong Việt ngữ học, các nghiên cứu về ẩn dụ ý niệm trong các diễn ngôn về dịch bệnh Covid-19 đến nay vẫn chưa dành được sự quan tâm của các nhà nghiên cứu. Hồ Trịnh Quỳnh Thư và cộng sự [3] đã nghiên cứu về ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẺ THÙ trong bối cảnh đại dịch Covid-19 trên tư liệu 24 bài báo mạng và làm rõ miền nguồn "kẻ thù" đã được truyền thông sử dụng để ẩn dụ cho dịch bệnh Covid-19 như một mối nguy hiểm đe doạ thường trực. Thi Bich Hanh Nguyen và cộng sự [4] nghiên cứu ẩn dụ VIRUS SARS-CoV-2 LÀ TỘI PHẠM/KHỦNG BỐ trên 288 bản tin liên quan đến thông tin dịch tễ về dịch bệnh Covid-19 trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, từ đó góp phần làm sáng tỏ cách truyền thông Việt Nam tư duy về đại dịch và đối phó với đại dịch Covid-19 như một thảm hoạ toàn cầu. Tuy nhiên, miền nguồn "bão" trong các diễn ngôn về dịch bệnh Covid-19 hiện chưa được nhắc tới trong bất cứ nghiên cứu nào trong nước. Nghiên cứu này sẽ mang lại cái nhìn sâu sắc hơn cho những người nghiên cứu và quan tâm đến ngôn ngữ báo chí, các sinh viên ngành báo chí, nhà báo, những người làm công tác biên tập viên bản tin nhận thức rõ hơn về tính hiệu quả của ngôn ngữ ẩn dụ trong định hướng truyền thông về dịch bệnh, từ đó có cách truyền tải thông tin phù hợp nhằm giúp độc giả có thêm kiến thức về cách thức tấn công của virus, diễn biến, mức độ nguy hiểm của dịch bệnh, sự khó khăn của chính phủ và cơ quan y tế trong công tác ngăn chặn dịch bệnh. Qua đó tác động đến nhận thức, nâng cao ý thức hợp tác của người dân đối với các cơ quan và chính phủ trong công tác phòng, chống với các dịch bệnh gây tác động nguy hiểm tới sức khoẻ và đời sống của người dân.

3. Phương pháp nghiên cứu

Để thực hiện việc khảo sát và nghiên cứu ẩn dụ có miền nguồn "bão" trong các bài viết liên quan đến dịch bệnh Covid-19 trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, chúng tôi đã sử dụng tổng hợp phương pháp nghiên cứu định lượng và định tính mà chủ yếu là phân tích diễn ngôn, kết hợp với thủ pháp thống kê, phân loại để đạt được mục tiêu nghiên cứu đã đặt ra.

Ngữ liệu đã được chúng tôi thu thập ngẫu nhiên từ 235 bài viết liên quan đến thông tin dịch tễ về dịch bệnh Covid-19 trên các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, bắt đầu từ tháng 3 năm 2020, kể từ thời điểm WHO tuyên bố chính thức Covid-19 là đại dịch toàn cầu và kết thúc ở tháng 5 năm 2021. Đây là giai đoạn đầu của đại dịch, dịch bệnh có tốc độ lây nhiễm mạnh và gây tử vong cao, trong khi thế giới chưa điều chế được vắc xin phòng bệnh. Ở giai đoạn đó, các nhà khoa học vẫn đang nỗ lực giải trình tự gen, tìm hiểu quy luật nhân bản và đột biến của chủng virus để điều chế vắc xin. Giai đoạn này truyền thông thế giới nói chung, Việt Nam nói riêng đưa rất nhiều tin bài liên quan đến các nghiên cứu dịch tễ về Covid-19, các thông tin về công tác y tế dự phòng, đặc biệt là vấn đề cảnh báo mức độ nguy hại của dịch bệnh. Một trong những miền nguồn phổ dụng trong các cảnh báo về dịch bệnh được sử dụng phổ biến trong các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt là "bão". Các trang báo điện tử trực tuyến tiếng Việt được lựa chọn khảo sát đều là các trang mạng chính thống, được quản lí và kiểm duyệt bởi Bộ Thông tin và Truyền thông Việt Nam, hoặc các website của các Bộ, ngành có đăng kí bản quyền, được Bộ Thông tin và Truyền thông cấp phép và quản lí. Tổng số các trang báo mạng đã được khảo sát là 28. Chúng tôi lựa chọn các bản tin liên quan đến dịch bệnh Covid-19 trên nhiều báo mạng khác nhau nhằm mục tiêu đa dạng hoá nguồn thông tin về đại địch Covid-19 bao gồm: các thông tin dịch tễ, các nghiên cứu dịch tễ, các điều tra về dịch bệnh, các bài xã luận, các nghiên cứu dưới góc độ xã hội học, tâm lí học, kinh tế học liên quan đến dịch bệnh… Với dữ liệu thu

thập được, chúng tôi đã tiến hành nhận diện các ẩn dụ ý niệm theo quy trình nhận dạng ẩn dụ MIP (Metaphor Identification Procedure) do Pragglejaz [7, tr.3] đề xuất bởi quy trình này có tính ứng dụng cao và được nhiều nhà nghiên cứu khác công nhận. Quy trình MIP được thực hiện với 4 bước như sau: (i) đọc toàn bộ diễn ngôn trong các bài viết để thiết lập hiểu biết chung về nghĩa; (ii) đánh dấu các từ/cụm từ có sự đụng độ ngữ nghĩa trong ngữ cảnh; (iii) kiểm tra các từ/cụm từ được đánh dấu bằng cách xác định nghĩa của chúng trong từ điển để xác định nghĩa của chúng có thể hiểu được trong mối quan hệ với các từ/cụm từ khác trong ngữ cảnh hay không; (iv) Nếu không, xác định chúng là ẩn dụ ngôn từ. Các từ/cụm từ tạo nên sự xung đột ngữ nghĩa này trở thành "từ biểu lộ ẩn dụ" (metaphorically-expressed words) (chúng tôi gọi là "dụ dẫn"), các diễn ngôn có chứa *dụ dẫn* ẩn dụ được gọi là "biểu thức ẩn dụ" (metaphor expessions).

4. Kết quả và thảo luận

Theo *Từ điển tiếng Việt*, "bão" là danh từ, chỉ hiện tượng "Gió xoáy trong phạm vi rộng trong một vùng có áp suất không khí giảm xuống rất thấp, thường phát sinh từ biển khơi, có sức phá hoại dữ dội do gió lớn, mưa to" [1, tr.64]. Bão là một trạng thái nhiễu động của khí quyển và là một loại hình thời tiết cực đoan, chỉ xuất hiện trên các vùng biển nhiệt đới, thường có gió mạnh và mưa lớn. Bão là hiệu ứng của một tai biến tự nhiên, trở thành mối đe dọa của các hiện tượng tự nhiên xảy ra và có những tác động tiêu cực đến con người hoặc môi trường. Bão còn có thể được hiểu rộng hơn, bao gồm cả các cơn dông và bão không kèm theo mưa lớn như *bão tuyết, bão cát, bão bụi, lốc xoáy, vòi rồng*…Hậu quả và mức độ thiệt hại do bão gây ra phụ thuộc vào khả năng chống đỡ và phục hồi của con người với thảm họa.

Trong không gian ba chiều, bão là một cột xoáy khổng lồ, ở tầng thấp (khoảng 0-3 km) không khí nóng ẩm chuyển động xoắn trôn ốc ngược chiều kim đồng hồ hội tụ vào tâm. Áp suất khí quyển nhỏ nhất tại tâm bão và tăng dần ra phía rìa của bão. Càng vào gần tâm, cường độ gió bão càng mạnh, khu vực tốc độ gió mạnh nhất cách tâm bão khoảng vài chục km. Vào vùng mắt bão, gió đột ngột yếu hẳn, khi qua khỏi vùng mắt bão gió lại đột ngột mạnh lên nhưng có hướng ngược lại, đây chính là tính chất ảnh hưởng nguy hiểm nhất của bão. Các cơn bão thường hình thành khi một tâm áp thấp phát triển với một hệ thống áp cao xung quanh nó. Sự kết hợp của các lực đối nghịch có thể sinh ra gió. Các thang sức gió giúp phân loại bão theo cường độ gió kéo dài, theo áp suất tâm bão, theo mức độ tàn phá, mức độ gây ngập lụt… [2].

Từ các thuộc tính đặc trưng của miền nguồn, trong tư duy ý niệm DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ BÃO trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, có sự chuyển di duy nhất một số các đặc điểm, thuộc tính của miền nguồn lên miền đích để phản ánh mức độ ảnh hưởng và tàn phá khốc liệt của dịch bệnh đến đời sống và an sinh xã hội của cộng đồng. Sự chuyển di các thuộc tính từ miền nguồn "bão" lên miền đích "dịch bệnh Covid-19" cho thấy sự tương ứng về mức độ nguy hiểm, sức tàn phá và hậu quả để lại giữa các thảm hoạ tự nhiên với dịch bệnh đối với đời sống cộng đồng. Lược đồ ánh xạ của ẩn dụ ý niệm DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ BÃO được thể hiện qua Bảng 1 dưới đây:

Bảng 1. Lược đồ ánh xạ DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ BÃO

Thuộc tính miền nguồn (Bão)		**Thuộc tính miền đích (Dịch bệnh Covid-19)**
Các loại bão	→	Dịch bệnh Covid-19
Các hiệu ứng đi kèm bão	→	Các biểu hiện/trạng thái của dịch bệnh
Tác động tiêu cực của bão đến đời sống cộng đồng	→	Tác động tiêu cực của dịch bệnh đến cộng đồng

Dựa trên cơ chế ánh xạ 1-1, có sự chuyển di các thuộc tính từ miền nguồn lên miền đích, khiến miền đích mang một số thuộc tính mới từ miền nguồn. Sự xuất hiện của các dụ dẫn ẩn dụ có miền

nguồn "bão" trong các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt về dịch bệnh Covid-19 được thể hiện trong Bảng 2 dưới đây:

Bảng 2. Tỉ lệ các dụ dẫn thuộc miền nguồn "bão" trong các ẩn dụ có miền đích "dịch bệnh Covid-19" trên các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt

TT	Các loại bão, hiệu ứng của bão	Số lượt dụ dẫn	Tỉ lệ (%)
1	Bão/siêu bão	141	36,91
2	Lốc/lốc xoáy	21	5,50
3	Lũ/đại lũ	02	0,52
4	Cuồng phong	16	4,19
5	Ứng phó với bão	13	3,40
4	Tác động tiêu cực của bão	189	49,47
	Tổng	**382**	**100**

Qua bảng số liệu thống kê cho thấy, trong các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, khi tư duy dịch bệnh Covid-19 giống như một tai biến thiên nhiên, *bão/siêu bão* là loại thiên tai xuất hiện nhiều nhất (141 lượt dụ dẫn), kế tiếp là *lốc/lốc xoáy* (21 lượt dụ dẫn), dùng để ẩn dụ cho mức độ tấn công và tàn phá của dịch bệnh Covid-19 đến đời sống cộng đồng. Loại thiên tai được sử dụng với tần số ít nhất để nói về dịch bệnh là *cuồng phong* 16 lượt dụ dẫn, chiếm ….) và *lũ/ đại lũ* (với 02 lượt dụ dẫn). Như vậy, có thể nhận thấy, truyền thông tiếng Việt sử dụng "bão/siêu bão" - loại hình thiên tai liên quan đến nước và sức mạnh nhấn chìm, khả năng cuốn trôi, quét sạch, thổi bay những sự vật gây cản dòng chảy hoặc không có khả năng bảo vệ mình khỏi sức mạnh của nước để ẩn dụ về sức tấn công ào ạt như vũ bão của dịch bệnh Covid-19 đến đời sống của con người. Đặc biệt, trong giai đoạn thế giới chưa nghiên cứu và thử nghiệm được vắc xin, cùng với sự xuất hiện liên tục các phiên bản biến thể của virus SARS-CoV-2 đã khiến nền y tế toàn cầu chao đảo, nhiều quốc gia ứng phó với dịch bệnh trong sự bất lực của cả hệ thống chính trị, kinh tế suy thoái, khủng hoảng, an sinh xã hội và sức khoẻ tinh thần của con người bị đe dọa nghiêm trọng… từ đó, trong các diễn ngôn truyền thông về dịch bệnh Covid-19 xuất hiện nhiều mã thông báo ẩn dụ xem Covid-19 giống như bão - loại hình thời tiết cực đoan, tác động tiêu cực và gây thiệt hại nặng nề đến đời sống an sinh xã hội. Dựa trên các thuộc tính của ánh xạ, chúng tôi tìm được 2 mô hình ẩn dụ phái sinh dưới đây.

4.1. Ẩn dụ DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ BÃO

Trong giai đoạn đầu của dịch bệnh Covid-19, diễn biến dịch bệnh phức tạp với tốc độ lây lan mạnh mẽ, lan rộng trong thời gian ngắn với cách thức lây nhiễm qua đường hô hấp cực kì khó kiểm soát. Sự lây nhiễm quá nhanh với sức tấn công ào ạt như vũ bão của dịch bệnh đến hầu hết các quốc gia trên khắp các châu lục đã khiến cho người Việt dễ liên tưởng đến sức mạnh của các hiện tượng thời tiết cực đoan như "bão", thậm chí "siêu bão". Và tác động của dịch bệnh đến đời sống xã hội được người Việt ẩn dụ như các dạng tai biến thiên tai khác như *lũ, lốc, lốc xoáy và cuồng phong.* Có thể quan sát tần số xuất hiện của dụ dẫn ẩn dụ thuộc miền nguồn "bão" trong Bảng 3 dưới đây:

Bảng 3. Tần suất xuất hiện của dụ dẫn ẩn dụ DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ BÃO trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt

Thuộc tính miền nguồn	Dụ dẫn	Số lượt xuất hiện	Thuộc tính miền nguồn	Dụ dẫn	Số lượt xuất hiện
Các loại bão	Bão Covid-19/cơn bão Covid-19	92	Hiệu ứng đi kèm của bão	Cơn lốc Covid-19	1
	Siêu bão Covid-19	12		Cơn lốc xoáy Covid-19	11
	Bão dịch Covid-19	3		Cơn lốc bệnh tật	9
	Cơn bão dịch bệnh	2		Lũ/đại lũ	2
	Cơn bão Cytokine	10		Cuồng phong Covid-19	16
	Cơn bão cấp 5	1	Ứng phó với bão, lốc	Vượt bão Covid-19	11
	Cơn bảo hoàn hảo	7		Chạy bão Covid-19	1

	Bão lây nhiễm Covid-19	1		Tránh bão dịch bệnh	1
	Bão đối chiếu	3			
Tổng	**183**				

Về mặt vị trí địa lí, Việt Nam thuộc đới khí hậu nhiệt đới, nóng lắm, mưa nhiều, vì vậy Việt Nam là quốc gia đón nhiều cơn bão lớn vào mùa mưa bão. *Bão* là loại thời tiết cực đoan điển hình của mọi đới khí hậu. Trong một cơn bão, khi có sự hội tụ đầy đủ của mưa, gió, có thể gây thiệt hại nghiêm trọng về người và của. Khi ánh xạ mức độ nguy hiểm của miền nguồn "bão" lên miền đích "dịch bệnh", nhiều bài viết đã sử dụng "bão" và các thuộc tính của bão để ánh xạ lên miền đích nhằm nhấn mạnh mức độ nguy hiểm mà đại dịch Covid-19 đã gây ra cho cộng đồng.

Trước hết, sự tương đồng ánh xạ giữa miền nguồn "bão" với miền đích "dịch bệnh" thể hiện ở thuộc tính tốc độ di chuyển, cách thức tấn công và mức độ tàn phá. Trong một cơn bão, tính từ tâm bão, sức gió sẽ mạnh dần lên do tốc độ di chuyển ngày càng nhanh, từ đó toả theo đa hướng và tác động trực tiếp lên những vùng mà cơn bão quét qua. Điều này tương đồng với đặc điểm của dịch bệnh Covid-19, khi tràn đến quốc gia Việt Nam đã gây ra hậu quả và hệ luỵ nặng nề cho những khu vực mà nó quét qua. Ví dụ:

(1) Siêu thị "giải cứu" nông sản giúp nông dân ***"vượt bão" virus corona.*** (Tân Thanh, baoquocte.vn, 07/02/2020)

(2) Mong muốn đón Tết an lành trước ***'cơn bão'*** *dịch bệnh COVID-19.* (Việt Trang, vietnamplus.vn, 05/02/2021)

Xét về các dạng tai biến thiên tai, "bão" là một hiện tượng thời tiết cực đoan, tạo nên các hiệu ứng tiêu cực tại những nơi bão đổ bộ và càn quét qua. Vào mùa mưa bão, ở các vùng như Bắc bộ hoặc Trung bộ Việt Nam thường đón rất nhiều các cơn bão với sức gió và lượng mưa từ nhỏ đến lớn, số lượng các cơn bão thường đánh số với sức gió giật được chia theo từng cấp độ (Bão có sức gió mạnh nhất từ cấp 10 đến cấp 11 gọi là bão mạnh, từ cấp 12 đến cấp 15 gọi là bão rất mạnh[3]). Ngoài "bão" dùng để chỉ các hiện tượng thời tiết cực đoan gây mưa gió lớn và ngập lụt tại những vùng bão đi qua, còn có các "siêu bão" là các cơn bão siêu cấp, với sức gió cực lớn, cực mạnh (sức gió từ cấp 16 trở lên). Các thuộc tính của "bão", "siêu bão" về sức mạnh tàn phá và hậu quả tàn khốc để lại sau khi bão đổ bộ tương đồng với sức mạnh tàn phá và hậu quả nghiêm trọng do dịch bệnh Covid-19 gây ra, đe doạ và tác động trực tiếp đến sức khoẻ cũng như đời sống xã hội của người dân. Ví dụ:

(3) Moderna - ngọn hải đăng trong ***"siêu bão" COVID-19.*** (Minh Hằng, bnews.vn, 15/10/2020)

(4) Toàn cầu đối mặt ***"siêu bão" COVID-19.*** (Kim Thoa, tuoitre.vn, 02/03/2020)

Việc dùng hiện tượng thiên tai "bão", "siêu bão", thậm chí là một "cơn bão hoàn hảo" (một cơn bão hội tụ đầy đủ các yếu tố mạnh về sức gió, lượng mưa, sức càn quét, tàn phá…) để cụ thể hóa mức độ nguy hiểm, hậu quả của dịch bệnh Covid-19 giúp tăng mức độ cảnh báo cho độc giả hiểu về mức độ nghiêm trọng của đại dịch đối với con người, từ đó giúp người dân chủ động, có thái độ tích cực trong công tác phòng chống dịch.

Là một loại hình thời tiết cực đoan, bão chỉ có thể hình thành khi có đủ 3 điều kiện: Nhiệt, ẩm và động lực để tạo xoáy. Bão thường hình thành ở các vùng nhiệt đới, nước nóng tạo nên tình trạng bốc hơi mạnh, tạo thành nhiên liệu của bão. Khi khối khí ẩm này bốc lên cao, gặp luồng không khí lạnh, bị cô đặc khiến những đám mây bão trở nên lớn hơn. Việc hút khí với tốc độ cao tạo thành các ống khí. Nước càng nóng, guồng máy nhiệt độ càng lên cao và gió cũng tăng tốc, tạo thành các vòng xoáy, lốc xoáy trong bão. Khi chiếu xạ thuộc tính này lên miền đích dịch bệnh, các biểu thức ẩn dụ trên các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt cũng mô tả mức độ tấn công của các phân tử giống như các cơn lốc xoáy trong cơn bão, có khả năng "thổi bay" tất cả những chướng ngại vật nơi cơn bão dịch bệnh quét qua. Từ đó, trong các biểu thức

[3] Trung tâm Chính sách và Kĩ thuật phòng chống thiên tai, Kiến thức cơ bản về bão, http://www.dmc.gov.vn/kien-thuc-co-ban-pt32.html?lang=vi-VN.

ẩn dụ về dịch bệnh Covid-19 trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt xuất hiện các dụ dẫn ẩn dụ như *cơn lốc Covid-19, cơn lốc xoáy biến chủng, cơn lốc bệnh tật* để chỉ sức tấn công khó chống đỡ của dịch bệnh đến đời sống cộng đồng. Ví dụ:

*(5) Nước Anh chống chọi với **cơn lốc xoáy biến chủng SARS-CoV-2**.* (Diễm Quỳnh, baotintuc.vn, 06/01/2021)

*(6) Nhưng trên dải đất hình chữ S, trong **cơn lốc bệnh tật** đang **càn quét kinh hoàng** ấy, tinh thần nhân văn, ... hơn bao giờ hết*. (Thuỳ Giang, special.vietnamplus.vn)

Bão lớn sinh ra *lốc xoáy*, lốc xoáy sinh ra các cơn *cuồng phong*. Thuộc tính này là phép kéo theo từ miền nguồn "bão". Trong các biểu thức ẩn dụ về dịch bệnh Covid-19 trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, sự tương ứng giữa miền nguồn "bão" với miền đích "dịch bệnh" được thể hiện ở tính chất /biến chủng của các cơn bão. Thông qua các biểu thức ẩn dụ, diễn biến của dịch bệnh Covid-19 được đánh giá là khốc liệt như những cơn lốc xoáy, trong đó biến chủng virus và bệnh tật khiến cả xã hội chao đảo, giống như sức mạnh của lốc xoáy, tác động mạnh mẽ đến tình trạng của xã hội. Thậm chí, một thuộc tính hệ luỵ của "bão" là "cuồng phong" cũng được ánh xạ lên miền đích "dịch bệnh", từ đó trong các biểu thức ẩn dụ về dịch bệnh Covid-19 xuất hiện nhiều dụ dẫn mô tả Covid-19 giống như những trận cuồng phong, làm rung chuyển tất cả những nơi cơn bão đi qua, thậm chí, làm "rung chuyển" cả đất nước. Ví dụ:

*(7) Ấn Độ phải đối mặt với **"cuồng phong" Covid-19** đang làm **rung chuyển** cả đất nước, như lời Thủ tướng Modi phát biểu hôm 25/4. (*Vũ Hoàng, vnexpress.net, 27/4/2021)

4.2. Ẩn dụ ý niệm TÁC ĐỘNG CỦA DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ TÁC ĐỘNG TIÊU CỰC CỦA BÃO

Bão là hiện tượng thời tiết cực đoan kèm theo gió mạnh và mưa lớn, có thể ảnh hưởng nặng nề tới môi trường, sản xuất, hạ tầng, gây ra những thiệt hại về tài chính cũng như ảnh hưởng tới mọi mặt của đời sống và an sinh xã hội. Các tác động của bão đến đời sống xã hội có thể nặng hay nhẹ, tuỳ thang độ của gió và lượng mưa nhưng đều là những tác động cực đoan, có thể để lại hậu quả tức thời như gây ngập úng và ô nhiễm môi trường, thất bát mùa vụ, dịch bệnh; hoặc để lại hậu quả lâu dài như thất nghiệp, di dân… Trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt, chúng tôi tìm thấy các biểu thức ẩn dụ có sự tương đồng ánh xạ giữa miền nguồn "bão" với miền đích "dịch bệnh" trên phương diện tác động cực đoan đến đời sống kinh tế và an sinh xã hội. Từ ngữ liệu khảo sát, chúng tôi tìm được 145 lượt dụ dẫn liên quan đến thuộc tính tác động tiêu cực của bão như: *nhấn chìm/ đánh chìm* (39 lượt), *thổi bay* (20 lượt), *càn quét/càn quét kinh hoàng* (21 lượt), *cuốn phăng* (14 lượt), *quét qua* (8 lượt), *đổ bộ* (6 lượt)… khi chuyển di các thuộc tính này lên miền đích, trở thành các ẩn dụ về tác động tiêu cực của dịch bệnh Covid-19 đến đời sống và trạng thái nền y tế công cộng nơi dịch bệnh tấn công. Có thể quan sát sự xuất hiện của các dụ dẫn ẩn dụ qua Bảng 4 dưới đây:

Bảng 4. Tần suất xuất hiện của dụ dẫn ẩn dụ TÁC ĐỘNG CỦA DỊCH BỆNH COVID-19 LÀ TÁC ĐỘNG TIÊU CỰC CỦA BÃO trên báo điện tử trực tuyến tiếng Việt

Thuộc tính miền nguồn	Dụ dẫn	Số lượt xuất hiện	Thuộc tính miền nguồn	Dụ dẫn	Số lượt xuất hiện
Tác động tiêu cực của bão đến đời sống cộng đồng	Nhấn chìm/đánh chìm	39	Tác động tiêu cực của bão đến đời sống cộng đồng	Càn quét/càn quét kinh hoàng	21
	Thổi bay	20		Cuốn phăng	14
	Tàn phá/tàn phá nặng nề	9		Chao đảo	9
	Quét qua	8		Thảm họa	9
	Ập tới/ập vào/đổ ập	7		Đổ bộ	6
	Tốc độ khủng khiếp	3		Sức tàn phá khủng khiếp	3
	Tốc độ vũ bão	2		Vùi dập	1
	Tràn qua	1		Tàn khốc	2
Tổng	**145**				

Trong các biểu thức ẩn dụ, các hiệu ứng đi kèm của bão như *càn quét, quần thảo, thổi bay, chao đảo, nhấn chìm* và cách đổ bộ của bão như *tràn đến, ập tới, đổ bộ*… đều được sử dụng như những dụ dẫn để ẩn dụ cho những tác động tiêu cực của dịch bệnh đến đời sống xã hội, đến hệ thống y tế công cộng cũng như cách thức đổ bộ, tấn công đột ngột, không thể chống đỡ của dịch bệnh đối với con người. Ví dụ:

(8) ***Covid-19 "đổ bộ"*** *Nam Cực*. (Thiện Nhân, cand.com.vn, 22/12/2020)

(9) Ngày thứ 4 lập kỉ lục ca nhiễm mới, Ấn Độ ***rung chuyển*** *trong* ***"bão Covid-19".*** (Thành Đạt, dantri.com.vn, 25/04/2021)

Ví dụ (8) và (9) đều mô tả về cách thức xuất hiện, tấn công của Covid-19 vào một vùng lãnh thổ, một quốc gia giống như cách *đổ bộ* của bão vào đất liền, chóng vánh, tốc độ, khiến tất cả dường như *rung chuyển* theo sức mạnh của gió vùng gần tâm bão. Cảm giác việc chống đỡ *sức gió* Covid - 19 là bất khả thi.

Bên cạnh đó, các hiệu ứng đi kèm bão là gió mạnh, thang gió giật ở cấp độ cao sẽ kéo theo hệ quả là dông lốc, lốc xoáy. Vì vậy, nơi nào trúng luồng gió quét qua, các chướng ngại vật trên đường đi của gió sẽ bị *thổi bay*. Mức độ ngập lụt gây ra bởi mưa lớn sẽ *nhấn chìm* hoặc *cuốn phăng* mọi thứ. Các tương đồng ánh xạ này trong các biểu thức ẩn dụ đã dùng "hiệu ứng sau bão" để miêu tả trạng thái nền kinh tế sau khi dịch bệnh Covid-19 đổ bộ vào một quốc gia, vùng lãnh thổ. Ví dụ:

(10) Covid-19 ***'thổi bay'*** *1.300 tỷ USD doanh thu của ngành du lịch toàn cầu.* (Nguyễn Hằng, vietnamplus.vn, 29/01/2021)

*(11) Covid-19 đã '****thổi bay'*** *hàng chục triệu việc làm trên toàn cầu*. (Tuấn Trần, vietnamnet.vn, 20/03/2020)

(12) Covid-19 ***nhấn chìm*** *kinh tế toàn cầu*. (Vũ Xuân Thanh, thitruongtaichinhtiente.vn, 01/07/2020)

*(13) Đại dịch COVID-19 "****cuốn phăng****" hàng nghìn việc làm tại Canada*. (Hương Giang, vietnamplus.vn, 21/03/2020)

Cách miêu tả sự khốc liệt của dịch bệnh Covid-19 thông qua miền nguồn "bão" đã góp phần thể hiện tính dụng học của ẩn dụ. Covid-19 giống như một "siêu bão", có cách đổ bộ và tấn công chớp nhoáng, với sức mạnh tàn phá như vũ bão, khó có thể chống đỡ. Ở những nơi Covid-19 tấn công, dịch bệnh đã tàn phá tất cả: *thổi bay* việc làm khiến nhiều lao động rơi vào cảnh thất nghiệp (11); *thổi bay* doanh thu vì doanh nghiệp du lịch đóng cửa (10); *cuốn phăng* các cơ hội việc làm vì cách li xã hội (13); *nhấn chìm* nền kinh tế trong các cơn khủng hoảng (12)… Như vậy, dịch bệnh Covid-19 cũng được ẩn dụ như một thảm hoạ, một tai biến thiên nhiên. Cách sử dụng miền nguồn "bão" để nói về đại dịch cũng chính là một cách khẳng định gián tiếp của truyền thông rằng sự tàn phá của dịch bệnh đối với con người là không thể chống đỡ; những hậu quả về sức khoẻ hay vấn đề suy thoái kinh tế, an sinh xã hội hoàn toàn mang tính khách quan; không thể đổ lỗi cho chính phủ hay các nhà cầm quyền chậm trễ trong phản ứng chính sách bởi đây giống như các tai biến thiên nhiên, nằm ngoài khả năng kiểm soát của con người.

5. Kết luận

Việc chuyển di các thuộc tính từ miêng nguồn "bão" lên miền đích "dịch bệnh Covid-19" đã góp phần nhấn mạnh tính chất khó khăn, phức tạp trong công tác phòng, chống dịch bệnh và hậu quả nghiêm trọng mà dịch bệnh gây ra đối với hệ thống y tế công cộng của mỗi quốc gia, Việt Nam không phải là trường hợp ngoại lệ. Trong các bài viết về dịch bệnh Covid-19 trên các báo điện tử trực tuyến tiếng Việt,

việc sử dụng ẩn dụ ý niệm có miền nguồn "bão" đã góp phần làm rõ việc đương đầu với dịch bệnh Covid-19 khó khăn không kém gì việc đối đầu với các thảm hoạ thiên nhiên. Những tác động tiêu cực, mức độ tàn phá, hủy hoại, khắc phục hậu quả, sự tái diễn của thảm họa thiên nhiên đều được chuyển di lên miền đích "dịch bệnh Covid-19" cũng góp phần mô tả áp lực của đội ngũ nhân viên chăm sóc y tế, gánh nặng của hệ thống y tế, hệ thống an sinh xã hội của mỗi quốc gia khi phải đối mặt với các dịch bệnh nguy hiểm. Cách sử dụng ẩn dụ trên truyền thông cũng hướng tới mục đích dụng học nhất định. Thông qua cách nói ẩn dụ xem Covid-19 như một hiện tượng thời tiết cực đoan, truyền thông Việt Nam hướng đến mục đích tuyên truyền, tác động vào nhận thức của người dân trong công tác chủ động phòng tránh, ứng phó với dịch bệnh và nâng cao mức độ cảnh giác của người dân đối với các loại dịch bệnh nguy hiểm và cổ vũ sự đồng lòng, chung tay của mỗi người dân trong công tác phòng, chống dịch bệnh.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Hoàng Phê (chủ biên), *Từ điển tiếng Việt*, Nxb Từ điển Bách khoa, 2011.
2. https://vi.wikipedia.org/wiki/B%C3%A3o.
3. Hồ Trịnh Quỳnh Thư, Phan Văn Hoà, Nguyễn Lưu Diệp Ánh, *Ẩn dụ ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẺ THÙ trong bối cảnh đại dịch Covid-19*, Tạp chí Ngôn ngữ và Đời sống, số 3 (323), tr. 12-19, 2022.

Tiếng Anh

4. Thi Bich Hanh Nguyen, Vien Lan Huong Le, Thi Kim Lien Nguyen, *Conceptual metaphor "virus SARS-CoV-2 as a criminal/terrorist" in Vietnamese online newspapers*, Humanities, Arts and Social Sciences Studies, Published: Oct 2, 2023. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/hasss/article/view/260753.
5. Bates B., *The (In) Appropriateness of the WAR metaphor in Response to SARS-CoV-2: A rapid analysis of Donald J. Trump's Rhetoric*, School of Communication Studies, Ohio University, Athens, OH, United States, 2020.
6. Gillis M., *Ventilators, missiles, doctors, troops… the justification of legislative responses to COVID-19 through military metaphors*, Law and Humanities, *14* (2), 135-159, 2020.
7. Group P., *MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse*, Metaphor and Symbol, 22 (1), 3, 2007.
8. Hons E. B. B., *War and imprisonment: A discourse analysis exploring the construction of meanings and realities surrounding COVID-19 within mainstream news media*, The University of Hertfordshire, 2020.
9. Rajandran K., *A Long Battle Ahead': Malaysian and Singaporean prime Ministers employ war metaphors for COVID-19*. GEMA Online® Journal of Language Studies, 20 (3), 2020.
10. Leo A. R. & David M.K., *A critical metaphor analysis on Malaysia's gazetted metaphors amid the Movement Control Order: A COVID-19 Episode*, Horizon J. Hum. & Soc. Sci. 2 (S): 193 - 204 (2020), Journal of Humanities and Social Sciences Research, http://www.horizon-JHSSR.com.
11. Kövecses Z., *Metaphor: A practical introduction*, New York: Oxford University Press, 2002.
12. Lakoff G. & Johnson M., *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.
13. Lakoff G., *The Contemporary Theory of Metaphor*, In Ortony, A., *Metaphor and thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
14. Rohela P., Bhan A., Ravindranath D., et al., *Must there be a "war" against coronavirus*, Indian Journal of Medical Ethics Online, 2020.
15. Semino E., *Not Soldiers but Fire-fighters- Metaphors and Covid-19*, Health communication, *36* (1), 50-58, 2021.
16. Todorova B., *COVID-19 through the Prism of communication research war metaphors in Bulgarian official discourse during the COVID-19 crisis*, Rhetoric and Communications, *46*, ISSN 1314-4464, 2021.